

ILIRSKO KAZALIŠTE U KRAPINI

Alojz Jembrih

Budući da su kazališni život Zagreba od 1780. do 1860. godine u svojim iscrpnim studijama prikazali Blanka Breyer¹ (1938) i Nikola Batušić² (1968. i 1978), u ovom ću se izlaganju osvrnuti na kazališni život Krapine u vrijeme ilirskog preporoda i poslije njega.

Odmah bismo mogli reći: ono što je uspjelo 1839, odnosno 1840. godine Kazališnom odboru u Zagrebu u vrijeme Börnsteina, uspjelo je ubrzo i Krapini. Bez obzira na koncepcije ilirizma, među kojima je bila i ta da se narodna svijest potiče i širi kazališnim predstavama³ *Ljudevita Gaja* (1809—1872) u toj postojanosti još više je mogao učvrstiti članak Heinricha Börnsteina »Über Gründung eines illyrischen Theaters« koji je sâm Gaj preveo na hrvatski jezik objavivši ga u 46. broju »*Danice ilirske*« (16. studenoga 1839).

Naime, Börnstein je želio da njemačko kazalište uz suradnju domaćih (zagrebačkih) glumaca, pored njemačkih komada, prikaže četiri do pet predstava mjesečno i na hrvatskom jeziku.⁴ Rezultat takve kazališne »obznane« bio je dolazak⁵ »letećeg« domorodnog teatralnog društva iz Novoga Sada koje, kako je poznato, 10. lipnja 1840. u Zagrebu izvodi Kukuljevićevu dramu »*Juran i Sofija ili Turci pod Siskom*«.

Spomenuti Börnsteinov članak »O utemeljenju ilirskog kazališta« objavljen u Gajevoj »*Danici*«, svakako je bio poticaj dobrovoljcima-ute-

meljiteljima »domorodnog teatra« u Krapini koji već 29. kolovoza 1841. u tvorničkoj sali (tvornici kamenine-keramike) Josipa Lellisa,⁶ prikazuju dvije predstave: »*Horvatsku vernost*«⁷ i komediju »Broj 777«.⁸

O djelatnostima ilirskog kazališta u Krapini Stjepan Ortner u »*Povijesti gradine i trgovišta Krapine*« (1899) zapisuje: »(...) Jošter valja s nekoliko riječi osvrnuti se na (...) živovanje čitaonice i dobrovoljnog kazališnog predstavljanja u Krapini, što svoj početak hvali zaslužnome sinu Ljudevitu Gaju (...). Više života nego u čitaonici nalazimo (...) oko dobrovoljnih kazališnih predstava. Predstavljalo se razmjerno mnogo, — a svaka predstava bijaše u koju plemenitu svrhu; tako za siromašne Zagorce, za postradale u Liki, za siromašnu školsku djecu, za gradnju Hrv. učiteljskog doma u Zagrebu, a kasnije za spomenik Gajev itd. Komadi, koji bi se predstavljali, bijahu obično šaljivi, ali bijaše i igrokaza, pače i tragedija.«⁹

Na stranicama »*Danice ilirske*« u to vrijeme nije ispuštena ni jedna scenska izvedba u Krapini o kojima se govori s pohvalom kako o samoj predstavi tako i glumcima. Valja spomenuti da gotovo svakoj predstavi prisustvuje i Ljudevit Gaj, a čak je jednom bio nazočan i glasoviti slavista iz Rusije *Ismail Sreznjevski*. On je u 37. broju »*Danice*« kao gledalac posvjedočio svoju i opću tenziju ilirskog raspoloženja koje je vladalo prilikom izvedbe spomenutih kazališnih komada u Krapini. Nekoliko njegovih utisaka to i potvrđuje: »(...) Zastor i stěne oko zastora urešene su bile narodnimi bojami, medju pozorištem i narodnom bijaše klupa za orkestar. A čitavu sobu rasvčtilila je množina svčćah (...). Nakon se digne zastor, i eto izlazi mladić u narodnoj haljini, koi pročita prolog, prekrasno domorodnim duhom složen (...).«¹⁰ Bio je to Prolog koji je napisao Ivan Mažuranić (1814—1890).¹¹

U »*Danici*« br. 40 (2. listopada 1841) objavljeno je pismo od 20. rujna iste godine u kojem se pored ostalog navodi i broj posjetilaca. Naime te se rujanske večeri (20.) u Krapini izvode tri komedije: »*Palježina*«, »*Raztrešeni*« i »*Živi mertvaci*«. Sve tri komedije su prijevodi s njemačkog; prve dvije su Kotzebueova ostvarenja (Die Brandschatzung, Die Zerstreuten), autor posljednje komedije je Schikaneder (Die lebendigtoten Eheleute).¹² Ovim predstavama prisustvovalo je tada petsto gledalaca.

Godine 1842. (4. rujna) »*krapinski ilirski teatar*«, čiji članovi nisu ostavili »školah, dapače nekoji niti gimnazije«, a orkestar, gledeć na izbor komada mogao bi se usporediti sa zagrebačkim, namamio je goste

u Krapinu iz Zagreba, Varaždina, Križevaca, Ptuja i Maribora, sa svih strana Zagorja; »a i kako ne bi? Tä u našem milom jeziku predstavljalo se je«¹³ (usp. Danica ilirska, br. 39, 4. rujna 1842). Te su večeri (4. rujna 1842) prikazivani »Stjepko Šubić« Ivana Kukuljevića,¹⁴ te »Ludost i ludorija« Kotzebuea. U »Danici«, br. 39. potpisani »B. Br«, o uspješnoj izvedbi predstave i prihvaćanju kod publike opisuju: »(..) Parvi komad je bio tako dobro i točno izveden, da bi bio svakoj publici, ma bila koliko joj drago izobražena — ako na to pomislimo, da su sami diletanti, i to da je veća strana između njih parvi put na pozorište stupila — zadovoljio (...). Bog nam dao više tako ugodnih večerah doživiti. Sve to je plod narodnosti naše slavo-ilirske. Cvetala i mirno nam se razvijala!!!«¹⁵

Nakon tri tjedna, 25. rujna (1842) već su na repertoaru opet dvije Kotzebueove komedije »Bėgunac« i »Engleska roba«.¹⁶ U vezi s njima u 42. broju Danice »Ilir iz Zagorja« Janko Car¹⁷ (1822—1876) piše: »(..) Bože daj nam više sličnih zabavah, a stanovnici i ostalih mestah i gradovah domovine naše nasledovali nas u tom poduzetju što barže, jer k razvitku narodnoga duha predstavljanja u milom materinskom jeziku, neizrečeno mnogo prinose!«¹⁸

Da je Kotzebue sa svojim komedijama rado gledan u Krapini, svjedoči još jedan njegov komad. Naime 13. kolovoza 1843. »se je igrala na korist glavnoga u Zagrebu podignut se je imajućega narodnoga kazališta, po rodoljubivom mladjenom društvu nekih dobrovoljacah, šaljiva igra 'Metěž' (Wirwar)«.¹⁹ Toj je predstavi tada prisustvovao grof Janko Drašković. U Danici (br. 34, 1843) potpisani »V-b-ć« o uspjehu »Metěž« zapisuje: »(..) Svi igraoci i igralice s neobičnim domoljubljem trudiahu se svoje zadatke što bolje izvesti i ovo im bezpristrano govoreći u koliko se od diletanatah iskat može, sretno i na veliku našu radost, za rukom podje. Gromovito je bilo klicanje i pleskanje, dok je predstavljanje trajalo, a poslije njega nakon igre bijahu sva igrajuća lica izazvana i pohvaljena i kao što kod prvašnjih predstavljanjah, tako je i sada opet g. J.(anko) C.(ar) svojim neobičnim komičnim talentom sve na smeh i veselje podbudjivao (..)«²⁰

Iste godine (1843), 3. rujna ponovo se prikazuje Kotzebueova komedija — pokladna igra »Najmitelj Vampušić iz Gladuševec«²¹ u prijevodu Janka Cara koji je ujedno igrao glavnu ulogu Vampušića.

Godine 1846. (13. travnja) ilirsko kazalište u Krapini izvodi još dvije komedije: »Ljubomornu ženu«²² Kotzebuea i već prikazanu 1841. kome-

diju Lebrunov »Broj 777«. Dok 1847. godine »rodoljubivo mladjeno društvo« ilirskog kazališta u Krapini izvodi operu »Ljubav i zloba« Vatroslava Lisinskog.

Prema ovim podacima možemo zaključiti da je do 1850. godine u Krapini izvedeno 13 predstava, većinom komedija od kojih osam Kotzebuevih.

Pogledajmo koji su još kazališni komadi na repertoaru poslije 1850. u Krapini. Budući da ne raspoložemo s godinom prikazivanja dotična komada, navest ćemo samo naslove i eventualno autora.

Krapinska je publika u ovom drugom razdoblju (od 1850) imala prilike vidjeti predstave i domaćih autora. Tako od Janka Jurkovića prikazana su tri komada: »Čarobna bilježnica«, »Kumovanje« i »Što može žena«,²³ Josip Eugen Tomić autor je dvaju komada koji su prikazani u Krapini: »Bračne ponude« i »Zatečeni ženik«. Nikola Milan zastupljen je s »Dva Leopoldovca«, »Bez brkova« i »Amandom«. Julije Šenoa »Pod uvjetom«. Jovan Sterija Popović »Zla žena«. ^{23a} Kosta Trifković »Školski nadzornik«. Antun Nemčić »Kvas bez kruha ili tko će biti veliki sudac«. ²⁴ Đuro Ester »Šoštar i ašešor«.

Od stranih autora na repertoaru prisutni su: »Nadripisar«, »Hudi duh« — Nestroyjev »Lumpaci vagabundus«, ²⁵ tu je i hvaljeni od A. Šenoa Poljak grof J. Aleksandar Fredro ²⁶ komedijom »Consilium facultatis« (dakako u prijevodu na hrvatski). Zatim »On je gluh« Francuza Moïna xa; »Ljubavno pismo« Benedixa; tragedija »Emilija Gallotti« Lessinga; »Otac i sin« (vjerojatno od Gustava Esmana); »Umišljeni bolesnik« od Mosera ili Moliérea, te »Varoš i ladanje« od Kaisera.

U Ortnerovoj spomenutoj knjizi nalazimo još slijedeće naslove kazališnih komada koji su se izvodili u Krapini: »Prkos« (opereta), »Servus goso Kurtoviću«, »Tri žene i nijedna«, »Lijek od punice«, »Dva pobratima«, »Partija pikea«, »Seljaci i grad«, »Kamen smutnje«, »Čašica čaja«, »Krojač iglič«, »Gladan pisar«, »Zaruke kroz telefon«, »Novi izbori«, »Ljubav i vjernost«. ²⁷

Zbrojimo li sve naslove koji su prikazani u prvom i drugom razdoblju »ilirskog kazališta« u Krapini, dobivamo 44 kazališna komada.

I u 20. stoljeću u Krapini se obnavlja diletantsko kazalište. Dačko ferijalno društvo (osn. 1919) izvodi 1920. predstavu »Subić«, 6. siječnja 1927. godine prikazan je »Diogeneš« Tita Brezovačkog, a 1929. (28. srpnja) prikazan je »Španjolska muha«. Povodom 100. godišnjice hrvat-

skog narodnog preporoda, dakle prije pedeset godina, u Krapini je prikazana drama Vladimira Lunačeka »Ilirci« (izvedba 30. srpnja 1932).

Na kraju valja primijetiti: usporedimo li zagrebački repertoar s repertoarom ilirskog diletantskog kazališta u Krapini, nije teško razabrati podudarnosti. Kao i zagrebačka, tako i krapinska publika, usvojila je pretežno zabavljački sadržaj repertoara: *vesele igre* — *komedije*, *pučki igrokaz* i *lakrdije*, među koje je »zalutala« i pokoja tragedija ili opereta, odnosno opera. Podudarnost je i u tome, što su »interpretativni i repertoarni utjecaj njemačkog kazališta vidljivi«, kako u Zagrebu tako i Krapini, što u svakom slučaju za razvoj hrvatskog kazališta nije ništa negativno. Jer kako reče N. Batušić: »(..) Tako se kazalište njemačkoga govornog izraza pokazalo kao nedjeljiv dio hrvatske glumišne povijesti, djelujući na nju iz više smjerova i utječući na naše kazalište mnogovrsnim oblicima vlastite nazočnosti u našim krajevima.«²⁸

Posebno valja istaći da se u Krapini prikazuju isti kazališni komadi koji su bili na repertoaru u Zagrebu, a neki su čak prije prikazani na narodnom jeziku u Krapini a potom u Zagrebu.

Sve u svemu, za ilirsko kazalište u Krapini ne bismo mogli upotrijebiti Krležinu misao da je ono samo scenski mrtvi proizvod i da danas ima samo kulturno-povijesno značenje, uostalom to ima svako kazalište prošlih vjekova.

BILJEŠKE

¹ Blanka Breyer, *Das deutsche Theater in Zagreb 1780—1840*, Zagreb 1938, 5—136.

² Nikola Batušić, *Hrvatska drama od Demetra do Senoe*, Zagreb 1976; isti, *Uloga njemačkoga kazališta u Zagrebu u hrvatskom kulturnom životu od 1840. do 1860.* Rad JAZU, knj. 353, Zagreb 1968, 539—582; isti, *Povijest hrvatskoga kazališta*, Zagreb 1978.

³ »Svi su književnici i javni djelatnici, okupljeni oko idejnoga vođe preporoda Janka Draškovića a na čelu s Ljudevitom Gajem, gotovo imperativno zahtijevali utemeljenje narodnoga kazališta kao integralnog dijela cjelokupnoga preporodnoga pokreta«. Citat iz knjige Nikole Batušića, *Povijest hrvatskoga kazališta*, Zagreb 1978, 229. Ili »(..) Mnogo se u ono doba (ilirsko, A. J.) narodna svijest budila i širila kazališnim predstavama. Svakako pod utjecajem Gajevim osnovalo se i u Krapini diletantsko kazališno društvo, koje je više puta davalo predstave.« Citirano prema Stjepan Ortner, *Povijest gradine i trgovišta Krapine*, Zagreb 1899, 164.

⁴ Usp. Artur Kully, *Hundert Jahre kroatisches Nationaltheater*, Stimmen aus dem Südosten, Heft 3/4, 1940/41, 36; N. Batušić, *nav. dj.*, 230—231.

⁵ Börsteinov poziv nisu slijedili domaći glumci, pa je jedini izlaz bio u kazališnoj putujućoj družini iz Novog Sada.

⁶ Kazalište je tada bilo smješteno u tvornici keramičkog posuda Josipa Lellisa koji bi uvijek dvoranu dobrovoljno ustupio. Usp. Ortner, *nav. dj.*, 164.

⁷ To je zapravo vojnička igra u jednom činu koju je napisao D. Demeter prema njemačkom izvoru Theodora Körnera: »*Joseph Heiderrich oder Deutsche Treue*«. Usp. Branko Hećimović, *Hrvatsko dramsko stvaralaštvo od razmeđa XVIII. i XIX. stoljeća do protjerivanja njemačkih glumaca sa zagrebačke pozornice 1860. godine*, Zbornik zagrebačke slavističke škole, knj. 4, Zagreb 1976, 101.

⁸ U Zagrebu je prikazana 29. siječnja 1848. godine.

⁹ Stj. Ortner, *nav. dj.*, 172—173.

¹⁰ Citat prema knjizi Antun Kozina, *Krapina i okolica kroz stoljeća*, Varaždin 1960, 251.

¹¹ Isti Prolog objavljen je u »Danici ilirskoj« br. 40 (1841), nalazi se također kod Ortnera, u knjižici »*Ljudevit Gaj 1809—1909*«, Zagreb 1909, 81—83, kao i kod Kozine, *nav. dj.*, 253—254.

¹² Kotzebueove komedije izvođene su u Zagrebu 7. i 14. srpnja 1847, a Schikanederova 27. veljače 1845. Usp. »Danica Ilirska« br. 40.

¹³ Cit. prema Kozina, *nav. dj.*, 256.

¹⁴ Usp. N. Batušić, *Hrvatska drama...*, 80—83.

¹⁵ Cit. prema Kozina, *nav. dj.*, 257.

¹⁶ U Zagrebu je ta komedija prikazana 25. i 27. svibnja 1847. godine.

¹⁷ Usp. N. Batušić, *Hrvatska drama...*, 226—228.

¹⁸ Cit. prema Kozina, *nav. dj.*, 258—259.

¹⁹ U Zagrebu je prikazana u njemačkom kazalištu 17. srpnja 1803. prvi put, a 29. listopada 1811. posljednji put, inače je prikazivana osam puta.

²⁰ Cit. prema Ortner, *Povijest gradine i trgovišta Krapine...*, 167.

²¹ U vezi s riječju »*Vampušić*« zanimljivo je znati da se pod njom krije riječ »*kerempuh*« koju je prije četristo godina u svojem *Registru*, priloženom slovenskoj Bibliji (1584), zabilježio Juraj Dalmatin (1546—1589). Dalmatin bilježi riječ »*vamp*« kao kranjsku i dodaje joj hrvatske ekvivalente: »*terbuh, kešman, kerepuhi, fileki*« (abdomen, Wanst, Kuttelflecke, Schmerbauch). U Belostenčevu rječniku (1740) nalazimo prvi put zabilježbu »*kerempuh*«. Koncem 19. st. u Varaždinu stari ljudi, da bi se narugali debeloj nespretnoj ženi, rabili su naziv »*vampača, vampavka*«. Od te riječi dolazi i »*Vampušić*«. Usp. M. Valjavec, *Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku*, Rad JAZU, knj. 44, Zagreb 1878, 28.

²² Prvi put prikazan u njemačkom kazalištu u Zagrebu 20. maja 1828.

²³ Usp. N. Batušić, *Hrvatska drama...*, 178—179; Milan Ogrizović, *Pedeset godina hrvatskoga kazališta*, Zagreb 1910, XXX.

^{23a} Usp. Pavle Popović, *Sterijina »Zla žena« — izvori i paralela* — Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. I, Beograd 1921, 12—20. Zanimljivo je primijetiti da je Jovan Sterija Popović za tu komediju koristio djelo Christiana Felixa Weissea (1726—1804) »*Die verwandelten Weiber oder der Teufel ist los*« (1778). Dakle riječ je o istom njemačkom autoru za kojega je znao *Juraj Dianić* koji nam je dao prvu kajkavsku dječju dramu. Više o tome v. Alojz Jembrih, *Juraj Dianić i njegovo djelo*, KAJ br. II, Zagreb 1984, 48—87.

²⁴ Prikazano u Zagrebu 1855. Usp. N. Batušić, *Hrvatska drama...*, 247—256; isti, *Povijest hrvatskoga kazališta...*, 235; B. Hećimović, *nav. dj.*, 105—107.

²⁵ Usp. Ortner, *nav. dj.*, 174.

²⁶ Usp. N. Batušić, *Povijest hrvatskoga kazališta...*, 252—253.

²⁷ Za sve ovdje navedene naslove trebalo bi pronaći autore bilo originala, bilo prijevoda.

²⁸ Usp. N. Batušić, *Povijest hrvatskoga kazališta...*, 219, kao i Rad JAZU, knj. 353, Zagreb 1968, 513—525.